

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

УДК 394.2/.3(=161.2):159.923.2-027.14

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-1-4>**Людмила АНДРОЩУК,***orcid.org/0000-0002-5702-675X*

доцентка,

завідувачка кафедри хореографії

Київського університету імені Бориса Грінченка

(Київ, Україна) *l.androshchuk@kubg.edu.ua***АРХЕТИП ТІНІ В ТАНЦЮВАЛЬНИХ ТРАДИЦІЯХ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ:
СВЯТО ІВАНА КУПАЛА**

У статті представлений аналіз поняття «архетип» як універсального символічного образу та обґрунтована специфіка його виникнення у мріях, міфах, казках, релігії та різних видах мистецтва. Проаналізовано підходи щодо визначення поняття архетип та зацентовано увагу на архетип як підсвідомий вияв етногенетичної пам'яті та вияву національної ідентичності. Досліджено, як прадавні архетипи колективної підсвідомості людства постають у міфах, релігіях, снах і фантазіях, проявляючи себе в сучасному світі в творах мистецтва. Представлено класифікацію архетипів (архетипи персонажів; ситуації, які повторюються в кількох історіях; символічні архетипи). Досліджено архетип Тіні як один з універсальних символічних образів, який відображає темну, несвідому частину психіки людини.

Представлено особливості використання архетипу Тіні в українській хореографії, як засобу поглиблення емоційного зв'язку з глядачами, вираження універсальних тем, які є зрозумілими для різних культур і поколінь. Проаналізовано використання Архетипу при створенні танців-ритуалів, персонажів та образів, діалогів та сюжетних ліній, символіки костюмів. На прикладі створення перфомансу досліджено, як Архетип Тіні може бути використаний в сучасній хореографії для створення емоційно насичених та змістовних хореографічних творів на основі використання прийомів втілення внутрішньої боротьби, порушення стереотипів, експресії темних емоцій, метаморфози і зміни, взаємодії з іншими архетипами. Вивчено свято Івана Купала як одне з найстаріших та українських свят, яке має глибокі корені в давньослов'янських віруваннях та символах та базується на одному з ключових символів колективного свідомого – архетипі Тіні. Досліджено особливості використання архетипу Тіні при створенні перфомансу на тему купальських традицій на прикладі реалізації творчого проєкту «Архетип Тіні в традиціях українського народу: свято Івана Купала» студентами спеціальності 024 Хореографія Київського університету імені Бориса Грінченка.

Ключові слова: Архетип, архетип Тіні, традиції, Україна, танець, свято Івана Купала.

Ludmyla ANDROSHCHUK,*orcid.org/0000-0002-5702-675X*

Associate Professor;

Head of the Department of Choreography

Borys Hrinchenko Kyiv University

(Kyiv, Ukraine) *l.androshchuk@kubg.edu.ua***THE ARCHETYPE OF THE SHADOW IN THE DANCE TRADITIONS
OF THE UKRAINIAN PEOPLE: IVAN KUPALA FOLK HOLIDAY**

The article presents an analysis of the concept of Archetype as a universal symbolic image and substantiates the specifics of its occurrence in dreams, myths, fairy tales, religion and various types of art. Approaches to defining the concept of Archetype are analysed and attention is focused on the Archetype as a subconscious manifestation of ethnogenetic memory and manifestation of national identity. The article investigates how the ancient archetypes of the collective subconscious of humanity appear in myths, religions, dreams and fantasies, manifesting themselves in the modern world in works of art. The article presents a classification of archetypes (character archetypes; situations that are repeated in several stories; symbolic archetypes). The archetype of the Shadow is studied as one of the universal symbolic images that reflects the dark, unconscious part of the human psyche.

The peculiarities of using the Shadow archetype in Ukrainian choreography as a means of deepening the emotional connection with the audience, expressing universal themes that are understandable to different cultures and generations are presented. The article analyses the use of the Archetype in the creation of dance rituals, characters and images,

dialogues and storylines, and costume symbolism. On the example of creating a performance, it is investigated how the Shadow Archetype can be used in contemporary choreography to create emotionally rich and meaningful choreographic works based on the use of techniques for embodying internal struggle, breaking stereotypes, expressing dark emotions, metamorphosis and change, and interacting with other archetypes. The holiday of Ivan Kupala is studied, as one of the oldest and Ukrainian holidays, which has deep roots in ancient Slavic beliefs and symbols and is based on one of the key symbols of the collective consciousness – the archetype of the Shadow. The article explores the peculiarities of using the archetype of the Shadow in creating a performance on the theme of Kupala traditions on the example of the implementation of the creative project "The Archetype of the Shadow in the Traditions of the Ukrainian People: Ivan Kupala Holiday" by students of the speciality 024 Choreography of Borys Grinchenko Kyiv University.

Key words: Archetype, archetype of the Shadow, traditions, Ukraine, dance, Ivan Kupala folk holiday.

Постановка проблеми. Свято Івана Купала – одне з найстаріших та найцікавіших українських свят, пов'язаних з язичницькими традиціями відзначення літнього сонцестояння. Ця святкова подія має глибокі корені в давньослов'янських віруваннях та символах, яка базується на архетипі Тіні – одному з ключових символів колективного свідомого. В період активного звернення до ролі національної ідентичності українців та збереження культурних традицій предків актуальним є дослідження архетипу Тіні в контексті українського народного свята Івана Купала та його значення для традицій та вірувань українського народу.

Мета статті – дослідити архетип Тіні в танцювальних традиціях українського народу на прикладі свята Івана Купала.

Аналіз досліджень. Наукові дослідження архетипів в мистецтві стали важливим напрямком в дослідженні мистецтва та його впливу на особистість. Вони базуються на ідеях К. Юнга про колективне свідоме, архетипи та символи, які мають універсальний характер та спостерігаються у творах мистецтва з різних культур і епох. Проблеми архетипів та їх ролі та місця в мистецтві присвячені праці Л. Андрощук, М. Альчук, Ф. Бацевич, О. Бідюк, І. Бойко, О. Боровицької, О. Куліш, М. Лановик, І. Процик, Т. Урись, Н. Фрай. Архетип Тіні вивчають Д. Абрамс та К. Цвейг (досліджують різні аспекти тіні, її вплив на поведінку людини та її роль у творчості), Роберт А. Джонсон (в своїй праці дослідив потребу особистості «володіти» власною тінню), Керол С. Пірсон (дослідниця пропонує зрозуміти різні архетипи, включаючи тінь, які можуть бути присутні в людській свідомості; розглядає, як розуміння та інтеграція цих архетипів може допомогти людині розвиватись та змінювати світ), Д. Фрідберг (досліджує вплив образів та архетипів на людську свідомість і емоції; звертається до аналізу мистецтва, іконографії та культурних символів, в тому числі й архетипу тіні).

Виклад основного матеріалу. Архетип (від грецького *archetypos*, «оригінальний зразок»), первинний образ, персонаж або модель обставин,

які повторюються в літературі та мисленні досить послідовно, щоб вважатися універсальним поняттям або ситуацією (*Britannica*).

Архетипи є універсальними символічними образами, які присутні у колективному свідомому всього людства. Архетип (прототип, проформа) – поняття, яке увійшло в широкий науковий обіг завдяки засновнику глибинної психології К. Юнгу. До поняття архетипу зверталися низка вчених ще до Юнга. Платон вважав архетип першоформою людської свідомості. Псевдо-Діонісій Аеропагіт вважає, що архетип – це образ, через який здійснюється зв'язок буття і надбуття, «незлитне поєднання» імманентного і трансцендентного; образ, який постає носієм недиструктивного знання. На думку Лейбніца А. архетип є уявленнями «темної душі», які виявляють себе у формах свідомості. Концепція апіорних форм досвіду Канта визначає архетип як апіорний синтез, що передує даним емпіричного досвіду (*Культурологія: енциклопедичний словник, 2013 : 29*).

Вираз «архетип» зустрічається у Філона Юдея стосовно образу Божого в людині (Юнг К. Г., 2014 : 91).

На думку Юнга архетип – це спадкові форми й ідеї, які спочатку не мають певного конкретного змісту, є формою «дораціонального» психічного; установки колективного несвідомого, які виявляються в духовному житті індивіда як певні успадковані психічні чинники, що не зумовлені індивідуальними, етнічними чи расовими особливостями. Архетип виявляє себе в сновидіннях, галюцинаціях, невротичних симптомах, а також у символічних образах релігій, міфологій, мистецтва (*Культурологія: енциклопедичний словник, 2013 : 29*).

К. Юнг зазначає, що архетип позначає лише ту частину психічного змісту, яка ще не зазнала якоїсь свідомої обробки і являє собою ще тільки безпосередню психічну даність. Таким чином архетип істотно відрізняється від історично сталих або перероблених форм (Юнг К. Г., 2014 : 92).

Архетип можна порівняти з сухим руслом, яке визначає рельєф річки, але річкою може стати

лише тоді, коли ним потече вода (Процик І. В., 2011 : 370).

К. Юнг зазначав, що архетип – це різноманітність людського досвіду якимось чином була генетично закодована та передана наступним поколінням (Britannica).

Урись Т. у своєму дослідженні зазначає, що у психології архетип розглядають як колективне позасвідоме, у культурології – як базовий елемент культури, що формує моральні імперативи духовного життя, а в літературознавстві – як концепт, у якому об'єктивуються базові, універсальні для всього людства образи, теми, сюжети і які реалізуються в тексті твору через архетипні образи. Архетипи концептуалізуються в мистецтві через архетипні образи, які є вторинним утворенням та існують поза часом і простором. Головною особливістю архетипу є здатність постійного самовідтворення. Він є репрезентацією колективного несвідомого, історичної пам'яті людства та є підсвідомим виявом етногенетичної пам'яті. Архетип пов'язаний з такими поняттями як національний характер, ментальність, спадковість та наступність та відіграє важливу роль у збереженні духовності нації (Урись Т., 2016 : 97).

Логічний ланцюг впливу архетипу на мистецтво вибудований Юнгом саме так: мистецтво-архетип-міф-міфотворчість (Процик І. В., 2011 : 369).

Процик І. в своїй праці опирається на дослідження Дронь К., яка зазначає, що «категорії духовності відіграють помітну роль у віднайденному символічному образі, який є конкретним виявом архетипу. Важливою рисою української ментальності є антеїзм, любов до землі, що витворилася під впливом хліборобської культури та філософії серця, культом материнства. Земля усвідомлюється як велика матір поряд з рідною матір'ю, малою та великою батьківщиною. Таким є міфообраз землі-матері у творчості І. Франка» (Процик І. В., 2011 : 369). Процик І. зазначає, що тлумачення архетипу залежить від світогляду, рівня розвитку того, хто його інтерпретує. Пояснення архетипу не може бути довільним. Причому інтерпретація архетипу може різнитися не лише в літературних текстах, які належать до різних культур, а й тих, які належать до однієї культури. Автор спирається на думку Одиначних архетипів на зразок архетипу землі не існує, оскільки цей образ – поєднання якостей Архетипу Матері з Архетипом Питьми (Процик І. В., 2011 : 371-372).

Юнг стверджує, що позасвідоме зазвичай вважають чимось на кшталт футляра, в який вкладено інтимно-особистісне, тобто приблизно за те, що Біблія називає «серцем» і що, окрім усього іншого, містить всі недобрі помисли. Камери серця населяють злі духи раптового гніву і чут-

тевих пристрастей. Таким видається позасвідоме з погляду свідомості. Юнг визначає важливу роль Тіні у пізнанні людиною самої себе. «Хто йде до себе самого ризикує з собою зустрітися. Дзеркало не лестить, воно незрадливо відображає те обличчя, яке ми ніколи не показуємо світові, ховаючи його за Персоною, за акторською личиною. Дзеркало вказує на наше справжнє обличчя. Такою є перевірка мужності на шляху вглиб, проба, якої для більшості досить, щоб відсахнутися, тому що зустріч з самим собою належить до найнеприємніших. Зазвичай все негативне проєктується на інших, на зовнішній світ», – стверджує К. Юнг у своїй праці «Архетип і позасвідоме» (Юнг К. Г., 2014 : 105-106).

Проекція є позасвідомим, автоматичним процесом, завдяки якому позасвідомі змісти суб'єкта переносяться на об'єкт, а від того здається, нібито вона належить об'єктові. Припиняється ж проєкція в ту мить, коли вона стає свідомою, тобто коли ми бачимо, що зміст належить суб'єктові (Юнг К. Г., 2014 : 150).

Архетипи проявляються в сучасному світі в різних творах мистецтва, на телебаченні, в рекламі. Вони дозволяють узгоджувати зв'язок поколінь, цінності світу та рідної землі, які виражаються через усвідомлення національної ідентичності та сприяють самовираженню культурних цінностей через призму особистості творця. Архетипи допомагають нам зрозуміти світ та себе в цьому світі, будують місток між минулим, сучасним та майбутнім, пов'язують колективне з індивідуальним, свідоме з підсвідомим.

Н. Фрай у своїх дослідженнях наголошував на ширших або глибших моделях уяви, з яких побудовані всі літературні твори, і на повторюваній важливості архетипів, що лежать в основі літератури (Britannica).

На думку Урись Т. «творчість митця амбівалентна за своєю природою: з одного боку вона індивідуалізована, а з іншого – сповнена архетипних зразків. У процесі творчості людська психіка повертається до підсвідомого, до тієї закодованої інформації, яка в літературі розкривається переважно через архетипи, що є одними з визначальних ідентифікаційних факторів у текстах сучасних поетів (Урись Т., 2016 : 96).

Бідюк О. В. зазначає, що архетипи містять у собі закладену здатність до трансформації та посилається на тезу Юнга, що архетип «існує в собі тільки потенційно і після представлення у матеріалі він більше не є тим, чим був щойно. Він існує сталим протягом тисячоліть і тим не менше завжди прагне нового тлумачення». На думку авторки: «Художня творчість – найперший плацдарм для архетипних перетворень» (Бідюк О. В.).

На думку Боровицької О. М. архетипи функціонуватимуть як структуровані образи психічного в системі творчого сприймання, що здатні претендувати на роль операційно-мотиваційних чинників як глибинних механізмів психічної активності людини (Боровицька О. М., 2018 : 29).

Воглера К. стверджує, що казки і міфи схожі на сни цілої культури, народжені із колективного несвідомого. Здається, однакові типи персонажів зустрічаються як в особистому, так і в колективному масштабах. Архетипи вражають постійні протягом усіх часів і культур у снах і в особистостях людей, а також у міфологічній уяві всього світу (Воглера К., 2023 : 25).

Лановик М. наголошує, що «у мистецтві осягнення духовного / художнього світу передбачає застосування різних спектрів світорозуміння, які дозволяють виявити багатство внутрішніх проявів кожного його явища. При цьому щоразу виявляється, що розуміння світу не є його простим відображенням, повторенням дійсності, а включає діяльність духу» (Лановик М. Б., 2005). Процик І. зазначає, що «виразними рисами української ментальності, рисами якої є самозаглиблення, філософічність, кордоцентризм, звернення до свого внутрішнього світу. Юнг проводив думку про рівновагу між інтровертним мисленням і несвідомим. Отже, архетипи більш виразно постають саме в інтровертному типі психіки, що характерно для української нації. Виявляючись у людській свідомості через символ, архетип здатний відроджувати глибинні прошарки уявлень про світ. Визначальною функцією архетипу є збереження й відтворення духовних надбань людства, що в умовах сучасного стану нівеляції цінностей виступає вагомим фактором розвитку суспільства. Повернення до першооснов буття, відродження традицій, відтворення архаїчних уявлень про світ у творчості є неодмінною запорукою морального й духовного оновлення» (Процик І. В., 2011 : 374-375).

В науковій праці Процик І. зазначає, що ідея дослідження міфу належить З. Фрейду. К.-Г. Юнг продовжив і уточнив фрейдистське вчення, розробивши теорію зв'язку мистецтва й міфу. Митець виражає, «архаїчне несвідоме» в творі мистецтва, при створенні якого несвідоме стає стимулюючим фактором у процесі створення образу. Інтерпретуючи міф, К.-Г. Юнг включає його до ланцюга мистецтво-архетип-міф-міфотворчість (Процик І. В., 2009 : 57).

Лановик М. зазначає, що Юнг як і Шеллінг єдиним джерелом архетипів є міфи, що фіксуються в національній свідомості у формі непорушних матриць, незмінних сутностей, що виринають із запрограмованого підсвідомого кожного

митеця і спрямовують його творчість. Згодом подібні ідеї розвинулись у цілісну теорію архетипів, в основі якої знаходиться міф як мистецтво безумовної метафоричної ідентичності. Авторка стверджує, що «на думку Юнга, спонтанне породження образів – це лише підсвідоме нагадування відбитків пам'яті минулого, досвіду нації, людства. Митець немовби відкритий перед космосом: у його думках виринають глибинні ідеї, і він сам може не знати, звідки вони беруться. Прадавні архетипи колективної підсвідомості людства знову й знову постають у міфах, релігіях, снах і фантазіях, проникаючи у всі види мистецтва і в літературу. Повторюючись тисячі разів, вони формують певні сталі моделі, здатні відроджуватись і виявляти себе в різні епохи у різних образах» (Лановик М. Б., 2005). Людина з її схильністю до створення символів, несвідомо перетворює об'єкти або форми в символи (що надає їм великого психологічного значення) і виражає їх у релігії, і мистецтві. Переплетена історія релігії та мистецтва, що сягає корінням у минуле до доісторичних часів є свідченнями, які залишили наші предки про символи (Carl G. Jung First published in the United States of America in 1964 Reprinted in 1968, 1970, 1971, 1972, 1974, 1975, 1976, 1979, 1983, 1988 : 232).

Серед типів архетипів можна виділити:

– архетипи персонажів (більшість популярних персонажів мають універсальний архетип, наприклад, Герой (персонаж, який повинен протистояти своєму найтемнішому страху в конфлікті, який глибоко трансформує героя, наприклад Фродо Торбін), Антигерой (який має багато атрибутів Героя, але не є традиційним «хорошим хлопцем», наприклад Бетмен) або Трикстер (порушує звичайні правила суспільства і навіть природи, трикстери символізують хаотичні та складні реалії світу, які неможливо зрозуміти людському розуму; можуть бути злими або добрими, наприклад Джокер);

– ситуації, які повторюються в кількох історіях (втрачене кохання, повернення з мертвих та ін.);

– символічні архетипи (дерево є архетиповим символом природи, роду. Варто зазначити, що в слов'янській міфології образ світового дерева тлумачився по вертикалі (у координатах минулого – теперішнього – майбутнього) та горизонталі (як чотири сторони світу, пори року, частини доби) (Лілік О., Сазонова О., 2020 : 100); вогонь символізує руйнування та креативність; птах є архетиповим символом людської душі, посередником між небом і людьми; утіленням надприродних сил та ін. (Лілік О., Сазонова О., 2020 : 101). Серед найпоширеніших архетипів, такі як Герой, Мудрець, Тінь, Аніма/Анімус, Матір, Батько та інші.

Архетип Тіні – це один з універсальних символічних образів, який відображає темну, несвідому частину психіки людини. Згідно ідеї Карла Юнга Тінь – це сукупність аспектів особистості, які були пригнічені чи потіснені у підсвідомості. Вона складається з неприйнятих чи неприємних властивостей, які людина намагається приховати від світу та навіть від себе самого.

На думку К. Юнга Тінь є життєвою частиною особистісного існування, вона в тій чи іншій формі може переживатися. Якщо людина в змозі побачити власну тінь і винести назовні це знання про неї, то вловлено особистісне позасвідоме. Усунути Тінь безболісно, за допомогою доказів чи роз'яснень, неможливо. Підступити до переживання Тіні складно, оскільки Тінь нагадує про безпорадність та безсилля людини і на першому плані опиняється вже не людина в її цілісності. Закономірна реакція колективного позасвідомого виявляється в архетипно оформлених репрезентаціях. Зустріч з самим собою означає передусім зустріч з власною Тінню. Людині потрібно пізнати саму себе, щоб зрозуміти хто вона є, тому зустріч з власною Тінню К. Юнг трактує як «вузький вхід... за вузькими дверима людина виявляє безмежну широчінь, неймовірно невизначену, де нема внутрішнього і зовнішнього, верху і низу, тут чи там, мого і твого, нема добра і зла... Тут починається царство душі всього живого, де «Я» нероздільно є і тим, і цим, де «Я» переживаю іншого в мені, а інший переживає мене в собі. Ледве зіткнувшись з позасвідомим ми перестаємо усвідомлювати самих себе (Юнг К. Г., 2014 : 107-108).

Цвейг К. пояснює, що зустріч із тінню є болісним, але неминучим етапом на шляху до більш зрілої духовності.

До архетипу Тіні зверталися алхіміки, які були натхненні темною стороною (зло, мрія, дух землі) вони створили безліч символічних картин своїх мрій і видінь, що відзначив К. Юнг у своїй праці «Man and his Symbols». (Carl G. Jung First published in the United States of America in 1968, 1970, 1971, 1972, 1974, 1975, 1976, 1979, 1983, 1988 : 246).

Воглер К. стверджує, що Архетип Тінь – це енергія темної сторони, невиражені, неусвідомлені або відкинуті аспекти якоїсь сили. Часто вона є домівкою для придушених монстрів, що живуть всередині нас. Тінями можуть бути всі ті речі, які нам не подобаються, усі ті якості від яких ми відмовляємося та намагаємося викоринити, ховаються всередині і жевріють у тіньовому світі несвідомого. Тінь може стати притулком для позитивних якостей, які таїться десь всередині або були відкинуті нами з якихось причин.

В художніх творах негативна подоба тіні проектується на лиходіїв, антагоністів або ворогів. Лиходії та вороги зазвичай прагнуть смерті, знищення чи поразки героя. Антагоністи іноді стають союзниками героя, які прагнуть тієї ж мети та не поділяють його тактики (Воглер К., 2023 : 75).

Тінь може символізувати силу пригнічених почуттів. Глибока травма або почуття провини можуть роз'ятритися коли перебувають у темряві несвідомого, а приховані або заперечені емоції – перетворитися на щось жахливе, що жадає нашого знищення. Тінь може бути просто тією темною частиною нас самих, з якою ми завжди змагаємось боротьбі з поганими звичками та старими страхами. Ця сила здатна принести руйнування якщо її не визнають або протистоять їй. Функція Тіні в драмі – кинути виклик герою і дати йому гідного суперника в боротьбі. Тіні породжують конфлікти та проявляють у героєві найкраще, зануривши його у небезпечну для життя ситуацію. Енергія архетипу Тіні може бути виражена в одному персонажі так набувати вигляду маски, яку в той чи інший час навіває будь-хто із персонажів. Коли головний герой попадає під вплив сумнівів, почуття провини тощо – Тінь бере над ним гору: він пришвидшує свою смерть, зловживає владою тощо (Воглера К., 2023 : 76).

Тінь може поєднуватися з іншими архетипами. Тіні можуть ставати оманливими перевертнями й для того зоб заманити героя в небезпеку (Воглера К., 2023 : 77). Тіні мають олюднюватися в творі мистецтва проявом доброго вчинку або якоюсь чудовою якістю та зробивши їх уразливими. Більшість фігур Тіні не вважають себе ворогами, вони сприймають себе героями власного міфу, який протистоїть «лиходію» (герою). Тінь може бути персонажем, силою або прихованою частиною самого героя архетип тіні приховує здорові природні почуття, які, на нашу думку, ми не повинні проявляти. Тінню може бути невиявлених потенціал (творчість, екстрасенсові здібності) (Воглера К., 2023 : 78-79).

Використання архетипів в українській народній хореографії дозволяє поглибити емоційний зв'язок з глядачами, виражаючи універсальні теми, які є зрозумілими для різних культур і поколінь. Це допомагає зберегти традиції та глибокі символічні зміст української хореографічної культури. В українській хореографії використовуються архетипи при створенні:

1. *Танців-ритуалів*: Українські народні танці часто мають обрядовий характер і пов'язані з певними подіями, сезонами або життям українського народу. Ці танці передають архетипічні символи

пiр року, росту, врожаю, кохання, духовностi та єднання спiльноти. Наприклад, «Гопак» – танець, який символiзує силу та мужнiсть українцiв. Хоровод символiзує змiну пiр року, плиннiсть життя, рух планети Земля та коловий рух Всесвiту.

2. *Персонажiв та образiв:* У традицiйних українських танцях можуть з'являтися персонажi, що представляють архетипи, такі як Господар, Господиня, Мати, Батько, Сонце, Мiсяць тощо. Цi персонажi втiлюють унiверсальнi ролi та емоцiї, що вiдображаються у народних обрядах та вiруваннях.

3. *Дiалогiв та сюжетних лiнiй:* Українськi танцi часто розповiдають певнi iсторiї, у яких змагаються рiзнi персонажi або взаємодiють з природою. Цi сюжетнi лiнiї можуть мiстити архетипiчнi конфлiкти, такі як боротьба добра i зла або суперництво мiж героями.

4. *Символiки костюмiв:* Українськi народнє традицiйне вбрання має глибокий символiчний змiст, вiдображаючи певнi архетипи чи елементи природи. Наприклад, вишивки можуть символiзувати сакральнi символи.

Також в українськiй хореографiї можна побачити використання елементiв природи, таких як квіти, вiнки, хлiб тощо. Цi елементи втiлюють архетипи природи i плодючостi.

Свято Івана Купала має глибокi коренi у давньослов'янських вiруваннях та прадавнiх обрядах. Поєднання свiтлого й темного, плодючостi та спустошення, життя та смертi – ось централнi теми цього свята. Українцi вiряють, що свято Івана Купала – час, коли найсильнiшi земнi й небеснi енергiї об'єднуються, допомагаючи вiдчути себе бiльш зв'язаним iз природою. Поцiлунки вогню, спiльнi стрибки через вогнище, купання в рiчцi – все це спрямовано на очищення вiд негативу та прийняття нового життя. Вогонь у святi вiдiграє роль символу очищення, а також вiдображає архетип Тiнi – усього, що було пiдсвiдомо та вiд чого потрiбно звiльнитись. Свято Івана Купала супроводжується рiзноманiтними ритуалами, що мають глибокий символiчний змiст. Наприклад, пошук квітів папоротi пiд сонцем або в крайнiх випадках пiд мiсяцем – це обряд знайомства з архетипом Матерi-Землi. Цей архетип представляє земну жiночу енергiю, материнство та родючiсть, але також може мати й темнi аспекти – образ Матерi-Тiнi, що символiзує силу природи, страх i мiстику. Архетип Тiнi є цікавою темою, яка може бути використана в сучасному мистецтвi для створення емоцiйно насичених та змiстовних хореографiчних творiв.

29 травня 2023 року в Київському унiверситетi іменi Бориса Грінченка вiдбулася презентацiя творчого проекту Факультету музичного мис-

тецтва i хореографiї у спiвпрацi з Факультетом образотворчого мистецтва i дизайну «Архетип shadow в традицiях українського народу: свято Івана Купала». Образи купальського свята оживають на сучасних теренах України, поєднуючи тисячолiтнi традицiї спiвiснування свiтла i тiнi, вiдбиваючи одвiчне прагнення людини пiзнати самого себе у Всесвiтi та Всесвiт в собі.

Перфоманс пiдготували студенти 3 курсу спецiальностi 024 Хореографiя в межах вивчення дисциплiни «Методика роботи з хореографiчним колективом» (викладач – завідувач кафедри хореографiї Людмила Андрощук).



Грим для створення мiфiчних образiв свята Івана Купала студентам-хореографам зробили студенти 2 курсу спецiальностi 023 Образотворче мистецтво (викладачi – Веронiка Зайцева, заступник декана Факультету образотворчого мистецтва i дизайну з наукової роботи та Свiтлана Стрельцова, заступник декана Факультету образотворчого мистецтва i дизайну з науково-педагогiчної та соцiально-гуманiтарної роботи) (Творчий проект «Архетип shadow в традицiях українського народу: свято Івана Купала»).



В основу реалiзацiї творчого проекту було покладено Архетип Тiнi, який вiдображає темну, несвiдому частину людськiй психiки i має великий потенцiал для творчого самовираження тан-

цівника засобами танцю через:

1. *Втілення внутрішньої боротьби.* У сучасній хореографії архетип тіні може бути використаний для втілення внутрішньої боротьби та конфлікту у танцівника. Він може виразити внутрішній діалог зі своїми темними сторонами, своїми страхами, несподіваними емоціями та потаємними бажаннями через рухи і виразність свого виконання.

2. *Порушення стереотипів.* В сучасному мистецтві можна використовувати архетип тіні для створення танцювальних вистав, які порушують стереотипи і уявлення про ідеальність. Танцівники можуть демонструвати свою вразливість, слабкість та суперечливість, тим самим показуючи свою глибоку людську природу, яка не завжди відповідає стандартам і очікуванням суспільства. Також танцівники мають змогу перевтілитися в демонічні образи Івана Купала (відьми, русалки, чорти та ін.) через осмислення власної Тіні та трансформацію своїх негативних глибинних переживань у пластичні образи.

3. *Експресія темних емоцій.* Танець є потужним інструментом для вираження темних емоцій, таких як гнів, жаль, смуток, страх, сором, ненависть та ін. Використання архетипу Тіні допомагає танцюристам підкреслити інтенсивність і глибину цих емоцій, прожити їх та створити міцніший емоційний зв'язок з глядачами.

4. *Метаморфози і зміна.* Архетип Тіні може бути використаний для створення ефектних метаморфоз і зміни персонажа під час вистави. Танцюристи можуть перетворюватись з одного архетипу в інший, зображаючи зміну та розвиток персонажа, його перетворення в процесі танцю.

5. *Взаємодія з іншими архетипами.* Архетип Тіні може взаємодіяти з іншими архетипами, такими як герой, кохання, ворог тощо. Ця взаємодія створює цікаві драматичні сюжети та підкреслює конфліктні моменти перформансу.

Використання архетипу Тіні в сучасній хореографії надає можливість поглибити сенс і емоційну насиченість танцю. Це допомагає танцівникам та хореографам зблизитись з аудиторією, показуючи універсальні аспекти людської природи та перетворюючи виступ у незабутнє мистецьке дійство.

Висновки. У статті проаналізовано поняття

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрощук Л. М. Хореографічне втілення образу України (з досвіду роботи з творчим студентським колективом). Актуальні питання мистецької освіти та виховання : науковий журнал : вип. 1 (9). Суми : ФОП Цьома С. П., 2017. С. 3-12.
2. Бідюк О. В. Архетип та його трансформації в художньому тексті як вияв психічної бінарності автора. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/921/1/Stattia_Transform.pdf
3. Боровицька О. М. Архетип і праобраз: пошук спільних тенденцій (на матеріалах дослідження Н. В. Медведєвої). Актуальні проблеми психології т. 12. психологія творчості. Вип. 24. 2018, С. 27-33. URL: <https://lib.iitta.gov>.

Архетипу, який є універсальним символічним образом та обґрунтовано специфіку його виникнення у мріях, міфах, казках, релігії та різних видах мистецтва. В результаті дослідження виявлено, що Архетип є підсвідомим виявом етногенетичної пам'яті та національної ідентичності. Виявлено, що прадавні архетипи колективної підсвідомості людства постають у міфах, релігіях, снах і фантазіях, проявляючи себе в сучасному світі в творах мистецтва. За результатами робіт дослідників проблеми архетипів представлено класифікацію архетипів (архетипи персонажів; ситуації, які повторюються в кількох історіях; символічні архетипи). Досліджено архетип Тіні як один з універсальних символічних образів, який відображає темну, несвідому частину психіки людини. Ми погоджуємося з думкою Воглера К., що психологічна концепція архетипу Тіні – метафора для створення лиходіїв та антагоністів у творах мистецтв. Також архетип Тіні дозволяє усвідомити глибоко приховані аспекти героїв.

В дослідженні представлено особливості використання архетипу Тіні в українській хореографії, як засобу поглиблення емоційного зв'язку з глядачами, вираження універсальних тем, які є зрозумілими для різних культур і поколінь. Ми дійшли висновку, що Архетип доцільно використовувати при створенні танців-ритуалів, персонажів та образів, діалогів та сюжетних ліній, символіки костюмів. Архетип Тіні може бути використаний в сучасному мистецтві для створення емоційно насичених та змістовних творів на основі використання прийомів втілення внутрішньої боротьби, порушення стереотипів, експресії темних емоцій, метаморфози і зміни, взаємодії з іншими архетипами. В результаті дослідження визначено, що свято Івана Купала є одним з найстаріших українських свят, яке має глибокі корені в давньослов'янських віруваннях та базується на одному з ключових символів колективного свідомого – архетипі Тіні. Досліджено особливості використання архетипу Тіні при створенні перформансу на тему купальських традицій на прикладі реалізації творчого проєкту «Архетип Тіні в традиціях українського народу: свято Івана Купала» студентами спеціальності 024 Хореографія Київського університету імені Бориса Грінченка.

ua/712726/1/12_24-pages-27-33.pdf

4. 4. Воглер К. Подорож письменника. Міфологічна структура для письменників / пер. з англ. Я. Машко. К.: ArtHuss, 2023. 528 с.

5. Куліш О. А. Мистецтвознавчий дискурс щодо виявлення архетипів у художній творчості (на прикладах власного проекту та експонатів). Вісник Львівської національної академії мистецтв. Вип. 26. С. 50-59. URL: https://lnam.edu.ua/files/Academy/nauka/visnyk/pdf_visnyk/26/8.pdf

6. Культурологія: енциклопедичний словник. М. П. Альчук, Ф. С. Бацевич, І. М. Бойко; за ред. д-ра філос наук, проф. В. П. Мельника. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 508 с.

7. Лановик М. Б. Розвиток концептів "символ", "архетип" і "міф" у теоретико-літературних дослідженнях науки про переклад. 2005 р. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/12082275.pdf>

8. Літературознавчі терміни. [Literary terms]. URL: <https://literaryterms.net/archetype/>

9. Лілік О., Сазонова О. Архетипний образ світового дерева в художньому світі Григорія Чубая. вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки». 2020. № 2 (20). С.98-103. URL: <https://epub.chnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7735/1/%d0%90%d1%80%d1%85%d0%b5%d1%82%d0%b8%d0%b9%20%d0%be%d0%b1%d1%80%d0%b0%d0%b7%20%d1%81%d0%b2%d1%96%d1%82%d0%be%d0%b2%d0%be%d0%b3%d0%be%20%d0%b4%d0%b5%d1%80%d0%b5%d0%b2%d0%b0%20%d0%b2%20%d1%85%d1%83%d0%b4%d0%be%d0%b6%d0%bd%d1%8c%d0%be%d0%bc%d1%83%20%d1%81%d0%b2%d1%96%d1%82%d1%96%20%d0%93%d1%80%d0%b8%d0%b3%d0%be%d1%80%d1%96%d1%8f%20%d0%a7%d1%83%d0%b1%d0%b0%d1%8f.pdf>

10. Процик І. В. Архетип і символ: проблеми визначення та взаємодії. *Актуальні проблеми слов'янської філології*, 2011. Випуск XXIV. Частина 2. С. 369-376. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/71648/47-Procuk.pdf?sequence=1>

11. Процик І. В. Поняття архетипу в науковій літературі: генетико-теоретичний аспект. Вісник Запорізького національного університету №2, 2009. С. 56-67. URL: https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2009/fil_2009_2/056-67.pdf

12. Творчий проєкт «Архетип shadow в традиціях українського народу: свято Івана Купала». URL: <https://kubg.edu.ua/progouniversitet/news/podiji/8066-tvorchyu-proiekt-arkhetyp-shadow-v-tradytsiakh-ukrainskoho-narodu-sviato-ivana-kupala.html>

13. Урись Т. Архетип як естетична домінанта художнього вираження модусу національної ідентичності в сучасній українській поезії. Науковий вісник Ужгородського університету, 2016. Випуск 1 (35). Серія: Філологія. С. 96-100. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/10946/1/%D0%90%D0%A0%D0%A5%D0%95%D0%A2%D0%98%D0%9F%20%D0%AF%D0%9A%20%D0%95%D0%A1%D0%A2%D0%95%D0%A2%D0%98%D0%A7%D0%9D%D0%90%20%D0%94%D0%9E%D0%9C%D0%86%D0%9D%D0%90%D0%9D%D0%A2%D0%90%20%D0%A5%D0%A3%D0%94%D0%9E%D0%96%D0%9D%D0%AC%D0%9E%D0%93%D0%9E%20%D0%92%D0%98%D0%A0%D0%90%D0%96%D0%95%D0%9D%D0%9D%D0%AF.pdf>

14. Юнг К. Г. Архетип і позасвідоме : пер. з нім. К.: Укр. Письменник, 2014. 400 с.

15. Britannika. URL: <https://www.britannica.com/topic/archetype>

16. Carl G. Jung Man and his Symbols. Anchor Press Doubleday New York London Toronto Sydney Auckland. First published in the United States of America in 1964 Reprinted in 1968,1970,1971,1972,1974,1975,1976,1979,1983,1988/ URL: <https://antilogicalism.com/wp-content/uploads/2017/07/man-and-his-symbols.pdf>

17. Connie Zweig та Jeremiah Abrams Meeting the Shadow: The Hidden Power of the Dark Side of Human Nature. Penguin Publishing Group.1991.335 p.

18. Robert A. Johnson Owing your Owing shadow. HarperSanFrancisco, 1994. 128 p.

19. Connie Zweig Meeting the Shadow on the Spiritual Path: The Dance of Darkness and Light in Our Search for Awakening. Park Street Press. 304 p.

REFERENCES

1. Androschuk L. M. Khoreografichne vtillennia obrazu Ukrainy (z dosvidu roboty z tvorchym studentskym kolektyvom). [Choreographic embodiment of the image of Ukraine (from the experience of working with a creative student team)]. Aktualni pytannia mystetskoï osvity ta vykhovannia : naukovyi zhurnal : vyp. 1 (9). Sumy : FOP Tsoma S. P., 2017. S. 3-12.

2. Bidiuk O. V. Arkhetyp ta yoho transformatsii v khudozhnomu teksti yak vyviav psykhičnoï binarnosti avtora. [The archetype and its transformations in the artistic text as a manifestation of the mental binary of the author]. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/921/1/Stattia_Transform.pdf. [in Ukrainian]

3. Borovytska O. M. Arkhetyp i praobraz: poshuk spilnykh tendentsii (na materialakh doslidzhennia N. V. Medvedevoi). [Archetype and prototype: search for common trends (based on N.V. Medvedeva's research materials)]. Aktualni problemy psykholohii t. 12. psykholohiia tvorchosti. Vyp. 24. S. 27-33. URL: https://lib.iitta.gov.ua/712726/1/12_24-pages-27-33.pdf. [in Ukrainian]

4. Vohler K. Podorozh pismennyka. Mifolohichna struktura dlia pismennykiv / per. z anh. Ya. Mashko. [A writer's journey. A mythological framework for writers]. K.: ArtHuss, 2023. 528 s. [in Ukrainian]

5. Kulish O. A. Mystetstvoznachyï dyskurs shchodo vyavlennia arkhetypiv u khudozhnii tvorchosti (na prykladakh vlasnoho proektu ta eksponativ). [Art history discourse on the identification of archetypes in artistic creativity (on the examples of one's own project and exhibits)]. Visnyk Lvivskoi natsionalnoi akademii mystetstv. Vyp. 26. S. 50-59. URL: https://lnam.edu.ua/files/Academy/nauka/visnyk/pdf_visnyk/26/8.pdf. [in Ukrainian]

6. Kulturolohiia: entsyklopedychnyi slovnyk / M. P. Alchuk, F. S. Batsevych, I. M. Boiko; za red d-ra filol nauk, prof. V. P. Melnyka. [Culturology: an encyclopedic dictionary]. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 2013. 508 s. [in Ukrainian]

7. Lanovyk M. B. Rozvytok kontseptiv "symvol", "arkhetyv" i "mif" u teoretyko-literaturnykh doslidzhenniakh nauky pro pereklad. [Development of the concepts "symbol", "archetype" and "myth" in theoretical and literary studies of the science of translation]. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/12082275.pdf/>. [in Ukrainian]
8. Literaturoznavchi termyny. [Literary terms]. URL: <https://literaryterms.net/archetype/>
9. Lilik O., Sazonova O. Arkhetypnyi obraz svitovoho dereva v khudozhnomu sviti Hryhoriia Chubaia. [The archetypal image of the world tree in the artistic world of Grigory Chubai.]. Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriiia «Filolohichni nauky». 2020. № 2 (20). S.98-103. URL: <https://epub.chnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7735/1/%D0%90%D1%80%D1%85%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BF%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B7%20%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%B0%20%D0%B2%20%D1%85%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B6%D0%BD%D1%8C%D0%BE%D0%BC%D1%83%20%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D1%96%20%D0%93%D1%80%D0%B8%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F%20%D0%A7%D1%83%D0%B1%D0%B0%D1%8F.pdf> [in Ukrainian]
10. Protsyk I. V. Arkhetyv i symvol: problemy vyznachennia ta vzaiemodii. [Archetype and symbol: problems of definition and interaction]. Aktualni problemy slovianskoi filolohii, 2011. Vypusk XXIV. Chastyina 2. S. 369-376. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/71648/47-Procuk.pdf?sequence=1> [in Ukrainian]
11. Protsyk I. V. Poniattia arkhetypu v naukovii literaturi: henetyko-teoretychnyi aspekt. [The concept of an archetype in scientific literature: a genetic-theoretical aspect]. Visnyk Zaporizkoho natsionalnogo universytetu №2, 2009. S. 56-67. URL: https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2009/fil_2009_2/056-67.pdf [in Ukrainian]
12. Tvorchyi proiekt «Arkhetyv shadow v tradytsiakh ukrainskoho narodu: sviato Ivana Kupala». URL: <https://kubg.edu.ua/prouniversitet/news/podiji/8066-tvorchyi-proiekt-arkhetyv-shadow-v-tradytsiakh-ukrainskoho-narodu-sviato-ivana-kupala.html> [in Ukrainian]
13. Urys T. Arkhetyv yak estetychna dominanta khudozhnogo vyrazhennia modusu natsionalnoi identychnosti v suchasni ukrainskii poezii. [Archetype as an aesthetic dominant of artistic expression of the mode of national identity in modern Ukrainian poetry]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu, 2016. Vypusk 1 (35). Seriiia: Filolohiia. S. 96-100. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/10946/1/%D0%90%D0%A0%D0%A5%D0%95%D0%A2%D0%98%D0%9F%20%D0%AF%D0%9A%20%D0%95%D0%A1%D0%A2%D0%95%D0%A2%D0%98%D0%A7%D0%9D%D0%90%20%D0%94%D0%9E%D0%9C%D0%86%D0%9D%D0%90%D0%9D%D0%A2%D0%90%20%D0%A5%D0%A3%D0%94%D0%9E%D0%96%D0%9D%D0%AC%D0%9E%D0%93%D0%9E%20%D0%92%D0%98%D0%A0%D0%90%D0%96%D0%95%D0%9D%D0%9D%D0%AF.pdf> [in Ukrainian]
14. Yunh K. H. Arkhetyv i pozasvidome : per. z nim. [Archetype and unconscious]. K.: Ukr. Pysmennyk, 2014. 400 s. [in Ukrainian]
15. Britannika. URL: <https://www.britannica.com/topic/archetype>
16. Carl G. Jung Man and his Symbols. Anchor Press Doubleday New York London Toronto Sydney Auckland. First published in the United States of America in 1964 Reprinted in 1968,1970,1971,1972,1974,1975,1976,1979,1983,1988 <https://antilogicalism.com/wp-content/uploads/2017/07/man-and-his-symbols.pdf>
17. Connie Zweig та Jeremiah Abrams Meeting the Shadow: The Hidden Power of the Dark Side of Human Nature. Penguin Publishing Group.1991.335 p.
18. Robert A. Johnson Owing your Owing shadow. HarperSanFrancisco, 1994. 128 p.
19. Connie Zweig Meeting the Shadow on the Spiritual Path: The Dance of Darkness and Light in Our Search for Awakening. Park Street Press. 304 p.